

УКРАЇНСЬКИЙ ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ

УДК 930.2:94(477)"1930/1940"

© Володимир КРИМІНСЬКИЙ

УКРАЇНСЬКИЙ ІМПЕРІАЛІЗМ У «ВОЄННІЙ ДОКТРИНІ» МИХАЙЛА КОЛОДЗІНСЬКОГО

Розглянуто «український імперський проект», запропонований військово-політичним теоретиком ОУН Михайлом Колодзінським у праці «Воєнна доктрина». За допомогою методичного інструментарію потрактовано природу такого інтелектуального конструкта, як «імперія та імперіалізм» у «Доктрині», його відповідність тим особливостям, що дослідники вкладають у ці поняття. Проведено аналіз витоків такої ідейної моделі в українських національних політичних рухах, що розкриває широку картину розвитку тогочасної політичної та суспільної думки. В українських колах націоналістів у міжвоєнний період особливо гостро дебатовали щодо можливих політичних проектів та устрою майбутньої Української держави. Крім ідей національної соборної державної моделі, були відомі й інші проекти, які не слід відкидати, попри їх маргінальність, оскільки навіть такі, здавалося б, «фантастичні» ідеї, як проект «Української імперії», мали своє коло послідовників, що змушувало провідних апологетів самостійництва все-таки реагувати на їхню наявність.

Ключові слова: Організація українських націоналістів (ОУН), ідеологія, М. Колодзінський, «Воєнна доктрина», імперія, імперіалізм, націоналізм.

Український націоналізм, як і інші, є продуктом модерної доби. Проте бездержавний характер, безумовно, відрізняє його від державних націоналізмів Франції, Англії чи Росії. Саме проблема бездержавності та, відповідно, боротьба за створення незалежної національної держави стали основною ідеологією українського націоналізму.

Український випадок не є унікальним в історії, схожі приклади, компактно зібрані, маємо в центральньо-східному регіоні Європи, де великі імперії поглинули різні етноси, котрі, як правило, у середньовіччі чи ранньомодерному часі мали власні державні утворення.

Теорію виникнення національних проектів у різних імперіях у цьому регіоні розробив чеський інтелектуал Мірослав Грох. Його теорія передбачала цілу низку етапів, через які мала пройти етнічна, народна спільнота для того, аби стати державною нацією. У теорії Гроха доволі прямолінійно викладено етапи еволюції процесу націєтворення. Головне завдання, яке ставив професор Грох, – зобразити етапи боротьби та усвідомлення окремішності певної суспільної групи [11, 45]. Проте останній політичний етап боротьби за незалежність для східноєвропейських спільнот припадає на важливі історичні перипетії, що для них були «шансами історії». У результаті подій Першої світової війни більшість бездержавних націй здобувають державність, отримують міжнародне визнання, їхній рух далі відбувається за траєкторією утвердження власної державності та її зміцнення. Натомість «українське питання» вирішилося не на користь створення незалежної Української держави, що призвело до так званої “української проблеми”. Отже, український націоналізм і далі вів політичну боротьбу за встановлення власної державності. Проте не правильно було б вважати, що зміна історичного контексту, поява та успіх в окремих країнах нових радикальних інтелектуальних ідей, політичних рухів не вплинула б на українське населення різних регіонів, що входило до складу різних країн того часу, та українську еміграцію. Найбільший вплив мали різного роду праві рухи Європи того часу, зокрема, фашистський рух в Італії та націонал-соціалістичний рух у Німеччині. Ці рухи були привабливі з багатьох причин, починаючи від уявлень про зміну світового ладу, що склався, до банальних зразків, «переможних національних правих революцій». З виходом у світ у 1926 р. праці Дмитра Донцова «Націоналізм» та початком створення політичних організацій, які сповідували саме ідеологію інтегрального націоналізму (зокрема, Легії Українських Націоналістів, Української Військової Організації, а пізніше Організації Українських Націоналістів), український вимір боротьби за незалежність отримав радикальну та агресивну течію з доволі брутальним набором методів боротьби. Вдалі приклади згадуваних вище успішних правих рухів Європи, що проголошували відновлення домодерних імперій, призводили до загального зацікавлення такими ідеями і в українському націоналістичному русі, а це тим часом створювало певну парадоксальну ситуацію, коли деякі представники бездержавного ідеологічно-політичного руху розглядали імперіалістичну модель майбутньої держави.

Найцікавішим завданням, що стоїть перед дослідниками, є з'ясування причин та природи таких ідей.

У 1930-х роках українські націоналістичні кола активно розпочали розробляти тактику і стратегію боротьби, а також розглядати моделі майбутньої держави. Саме в цей час член ОУН та її військово-політичний теоретик Михайло

Колодзінський пише роботу «Воєнна доктрина», у якій звернув увагу на питання політичної та ідейної моделі майбутньої держави. Він вважав, що імперіалізм – найоптимальніший конструкт майбутньої Української держави.

Отож перед нами стоїть завдання виявити, що таке імперіалізм та імперії і розглянути на прикладі зазначеної вище праці Михайла Колодзінського його погляди на майбутній український імперський проект.

Чи не найкраще визначення імперії та імперіалізму подають такі відомі інтелектуали, як Брюс Перот та Олександр Мотиль. Перший із них трактує імперію як «контроль панівної спільноти над фактичним суверенітетом двох або більше залежних спільнот, зосереджених у визначених регіонах або краях у межах імперії» [10, 78–79]. Імперіалізм Олександр Мотиль розглядає як «політику», що здійснюється імперськими утвореннями, яка натомість творить політичну одиницю [6, 29].

Посилаючись на ці визначення, ми будемо аналізувати й «Воєнну доктрину». Слід зазначити, що для автора «Доктрини» ці поняття не потребували окремих пояснень та визначень. Він сприймав їх у дусі «соціал-дарвіністичних поглядів донцовського штабу» [4, 26].

Спочатку проаналізуємо погляди Михайла Колодзінського на план та методи, які він вважав єдино правильними та можливими для здобуття незалежності. Період Першої світової війни та міжвоєнний – це час активних революційних рухів у Європі, які часто призводили до громадянських конфліктів, це час боротьби різних ідеологій.

Основними в цей час були праві та ліві ідеології, які охоплювали цілі країни, а їхні апологети намагались у своїх жорстоких експериментах створити ідеальне суспільство, яке протиставляли одне одному. Поняття «революція» буде стояти в центрі поглядів у «Воєнній доктрині» як метод для утвердження незалежної держави.

Як зазначає Олександр Зайцев, молоді члени ОУН часто сприймали фашизм у Італії, націонал-соціалізм у Німеччині та майбутню українську праву революцію як ланки однієї світової націоналістичної революції, що зламає панування старих реакційних націй [3, 314]. Невідомий автор, який підписався С.О. (О. Зайцев припускає, що це Ярослав Стецько) писав: «На чому кінчаться завдання фашизму чи націонал-соціалізму, на тому зачинаються завдання українського націоналізму». Я. Стецько вважав, що український націоналізм покликаний розпочати новий етап цієї революції, він відкриє «новий розділ, нову епоху не лише в історії України, але й народів Сходу Європи» [3, 314–315].

Отож, було створено кілька ідейних мітів, ґрунту майбутнього імперського проекту, це зокрема міт «ланцюга революцій», але не просто революцій, що руйнують «старе погане», це витворення міту справедливого повернення до «старого доброго».

Як зазначає історик Олександр Мотиль у праці «Підсумки імперій», кожен імперський проект, котрий конструюється у модерну добу, намагається витворити

міт відродження [6, 120]. Не став винятком й український імперський проект, який створював автор «Военної доктрини».

Слід зазначити, що для Михайла Колодзінського часи Середньовіччя та Хмельниччини, очевидно, є епохами найбільшого успіху українського народу. На думку Ентоні Смітта, це так звана «золота доба», яка є мітичною основою «хибної пам'яті про минуле» та без якої не обходиться жодне суспільство [7, 312]. Це також і вічне бажання повернення до міту «доброго минулого», на якому наголошував румунський інтелектуал Мірча Еліаде. Саме до такого міту минулого намагається повернутись і автор «Военної доктрини», відтворюючи його як «ідеальний час» [9, 86].

Якщо є час ідеальний, то повинен бути і час занепаду? Саме таким часом автор вважає епохи, коли українці не вели жодних війн для розширення власних територій чи для утворення самостійної держави. На думку Ентоні Смітта, такий час зазвичай був відносно недавно. Для Колодзінського такою подією стала «остання революція» (йдеться про Революцію 1917–1921-х рр.). Автор зазначає, що «у 1914 р. українська політика була соціалістично-демократичною, у своїх принципах ворожою мілітаризмові. Війна для українських політиків була найбільшим злом. Воїни се робили, щоб убити в народі його прадідній погляд на війну. Висліди політики Центральної Ради були катастрофальні для українського народу. Український нарід не мав змоги виявити вповні своїх духових і фізичних здібностей. Не бракувало йому відваги, хоробрости й запалу. Недоставало тільки політичних гасел, які вивели б його до бою як за Хмельницького або як французький нарід повели в бій кличі французької революції» [4, 25].

Ще одним важливим аспектом у концепції імперій та імперіалізму є, як зауважив Роберт Весон, образ харизматичного вождя [12, 36]. Нагадаємо, що такий вождь для часу міжвоєнн'я був наскрізним образом лідера тогочасної молоді. Тому, власне, і в праці Михайла Колодзінського червоною ниткою проведено «образ вождя» й підкреслено його важливе місце та значення для майбутнього держави. Автор звично намагається показати на історичних прикладах правильність своїх ідей, пишучи, що «війняток творять війни Олександра. Такого підбою не могли доконати грецькі республіки, тільки Король-здобувець» [4, 12].

В українській історії для Михайла Колодзінського таким «королем-здобувачем» був князь Святослав Завойовник, про якого автор розповів таке: «Святослав заплатив життям на Дніпрових порогах за свої великі заміри й не мав часу виконати свої далекі й широкі пляни. Але постать князя-лицаря залишилася нам світлою й могутньою. Постаттю одного з найбільших войовиків у нашій історії» [4, 34].

Думки автора можна вважати багато в чому тенденційними та показовими для того часу. Задля цього варто порівняти тодішні праві ідеології у Європі, зокрема румунський легіонерський рух, хорватський усташизм, які є найбільш схожими з українським інтегральним націоналізмом. Їм усім притаманний тоталітарний характер. Період 1920–1930-х років є апогеєм так званої «моди

на тоталітаризм». Вплив цих тенденцій, зокрема створення образу вождя, який є провідником та найдостойнішим представником нації, спостерігаємо й у праці «Воєнна доктрина» [5, 284–285].

Окрім образу лідера, у доктрині викладено ідею «месіанства». Як зазначають сучасні дослідники імперій та імперіалізмів, будь-яким імперським ідеям завжди притаманний міт месіанства. Українська ідея месіанства, яку конструював Михайло Колодзінський, не була лише його видумкою. Така ідея була відома. Вона, зокрема, була викладена в працях Дмитра Донцова та зводилася до так званого образу «захисного валу» проти «Азії», себто Росії, та тих цінностей, що вона несла, а також загрози комунізму, яка була головною небезпекою для правих рухів. Так, Дмитро Донцов писав: «Основа великої кризи, що стасяє нашим континентом, конфлікт між Європою і Росією – це глибоке противенство двох взаємно ворожих цивілізацій. [...]. Цю абсолютну неприєднаність обох культур і конечність боротьби межи ними, боротьби, під знаком якої іде і йтиме ціла європейська криза, і мусимо мати на оці при усталенні ролі України в цьому конфлікті, при означенні лінії нашої національної політики, або – суті нашого колективного ідеалу» [3, 198–199].

Міт «місії» у будь-яких ідеологіях передбачає зазвичай й породження образу ворога. У «Воєнній доктрині» автор доволі детально викладає своє бачення ворога та місії української нації, опираючись на історичне підґрунтя. Він вважав, що «в дійсності – це було величезне завдання нашого життя, як народу, як раси, як національної спільноти – здобути степ над Чорним і Каспійським морями, перемінити його в ріллю й збудувати тут на грані двох континентів центр нової світової цивілізації. Не будувати Україну тільки над Дністром чи Дніпром, але Україну в таких розмірах, які виміряв їй самий Творець, коли надавав землі нинішній географічний вигляд. Схід Європи мусить бути наш, бо такий заповіт оставили нам наші прадіди» [4, 27].

Можемо впевнено дійти висновку, наскільки для автора є важливим сам принцип боротьби та цивілізаційної місії українського народу. Він намагається на таких порівняннях вивести історичний антипод, апелюючи до якого називав конкретну націю: «Нам сьогодні грозить від москалів більша загроза, як у давнину від печенігів, половців чи татар. Москалі не тільки хочуть знищити нашу стару українську культуру, але й перемінити нашу психіку» [4, 28].

Автор визначає конкретну історичну місію України, вказуючи, що «є щось фаталістично-величаве в нашій боротьбі за самостійність. Так, як Цезар, здобуваючи Галію, відкривав цілу Європу для римської культури й цивілізації, так наші націоналістичні революційні армії мають відкрити західньо-європейській культурі простір, що простягається на схід і південний схід від України» [4, 31].

Такі порівняння та думки автора дають нам підстави зрозуміти, що для нього самого було мітичним підґрунтям у розумінні цієї епохи та історії в ній українських земель. Очевидно, що автор намагався висунути ідею панування

української «імперії» на теренах, які, на його думку, доведеться завойовувати його поколінням.

У цих міркуваннях Колодзінський визначає основне завдання для сучасників та українського націоналізму загалом, наголошуючи, що «ми боремося за “землю руську”, а не за те, щоб бути щитом Європи» [4, 41–42].

Отже, автор виводив «свого сучасного ворога» ще з часів середньовіччя та намагався поставити перед загрозою виживання українську ідентичність.

Він створив ілюзію «останньої битви за існування української нації», та визначив найрадикальніший спосіб порятунку, чітко наголошуючи на неприпустимості тішити себе даремними сподіваннями на зовнішні чинники [4, 45].

Про завершення козацької епохи Колодзінський писав: «Полтава закінчила козацьку добу. Одночасно Схід Європи переходив під панування Москви. Ми втратили другий раз самостійність і випустили з рук наше первородство на Сході Європи. На місце польської експанзії прийшла Москва. Україна дістала двох непримиримих ворогів і від того часу мусить бути завжди готова до війни на два фронти» [4, 48].

Отже, саме закінчення епохи Козаччини стало для автора тим часом, який остаточно окреслює основні образи військово-політичних конкурентів, котрих він вважав ворогами.

Конструювання образу ворога в географічних межах для Михайла Колодзінського означало формування певного осердя майбутнього повстання, відповідно до сформованого й визначеного територіального простору. Автор вважав, що в ході військових дій українські сили не мають права іти на будь-яке зближення чи то із СРСР проти Польщі, чи навпаки, оскільки це означало б послаблення ідеї встановлення майбутньої української імперії [5, 278]. Він зазначав, що така ідея є нічим іншим, як «зрадою української визвольної справи» [1, 194].

Як, бачимо, у розглядуваному питанні геополітичної та міжнародної діяльності автор мав дещо зідеалізоване бачення ролі та місця української нації та майбутнього повстання.

Важливе місце в географічно-історичному та ідейному вимірах Колодзінського посідав Київ, якому автор надавав сакрального значення: «Мусимо зрозуміти, що центром нашого історичного життя є Київ та що тільки посідання Києва затверджує за нами здобутки на інших фронтах. Київ є символом “руської землі”, за яку згинув Святослав. Київ має для нас більше значення, як, скажім, Берлін для Німеччини, чи Париж для Франції. Київ є святим містом, це “матір руських городів”, або “Єрусалим руських городів”, як називають його чужинці. Містика оповиває Київ, і ми не сміємо її нехтувати. Ми мусимо свято вірити, що апостол Андрей предсказав постання Києва й великої держави над Дніпром, і з цією легендою треба нам єднати заміри Творця, бачити на Сході Європи велику державу. Чар Києва є однаково сильний у кожному закутку України» [4, 36].

Якими ж є ці межі «великої держави апостола Андрея», ми дізнаємося з третьої частини «Военної доктрини». Саме тут Михайло Колодзінський робить детальний аналіз географічних просторів свого «імперського проекту». Автор доволі скрупульозно розглядав особливості, притаманні населенню на цих територіях, починаючи від способу їхнього господарювання і закінчуючи їхньою політичною традицією. Перед розглядом меж імперії автор намагався подати способи та методи здобуття майбутніх «володінь», а також закласти політичне та військово-підґрунтя таких планів. Про це він писав: «Военна доктрина українських націоналістів мусить з'ясувати характер нашої війни в найширших розмірах, яких тільки вимагають політичні відносини й наше географічне положення. Коли політика українського націоналізму змагає оперти східні кордони України на Волзі й поширити свій вплив у центральну Азію, то военна доктрина українських націоналістів не може брати під увагу тільки етнографічні українські землі, бо в цьому випадку буде розріз між політичними замірами і воєнною потенцією» [4, 22].

Основним критерієм для Колодзінського, що визначав належність тієї чи іншої території до Української держави (імперії), є расовий (етнічний, національний) чинник чи ознака, позаяк у центрі інтегральної націоналістичної ідеології стоїть так звана «воля до життя», носієм якої є певна нація, котра виступає цілісним природним організмом. Свідченням «здорової нації» для автора є модель експансивної «волі до життя», навіть якщо це виглядає ідеалістично та фантастично. Він наголошував, що «ми націоналісти – ідеалісти, а тим самим відкидаємо матеріялістичне розуміння життя. У світі не діє матерія, але дух. Все має своє призначення і свою місію, і не нам збагнути, чому це так є. Це, зрештою, зайве, бо тоді життя втратило б свою романтику. Ця вічна непевність, туга за чимсь великим, це брак яких-небудь границь у поступі культури, це ті ірраціональні сили, які надають смисл життю одиниці, а теж і життю сильних народів. Ми мусимо вірити в призначення, що в нас лежить. Нинішній поступ і не є твором, “матерією”, але духа людини. І ніхто з людей не має права змінювати Божого призначення» [4, 23].

Отже, справа утворення української імперії, яка була, на думку автора, «Божим призначенням», відкидала будь-які прояви байдужості українського населення не тільки на теренах України, а й за її межами, не даючи права пасивного споглядача. Так, він вважав, що «до цької боротьби треба втягнути всіх, що мають кровні зв'язки з українським народом, що відчують в душі атавістичний гі<м>н належати до української нації без огляду на це, чи живуть вони тепер на українських землях, чи в міліонових містах Чикаго і Нового Йорку, чи в пралісах Парани і Аргентини. Для здобуття української держави кожен українець має віддати всі свої сили. Боротися за Україну і виборити єї волю мусить однаково бажати не лише боєвик, що гине на польській шибениці або в московській ГПУ, а рівно ж і всякий інший українець» [1, 141].

Отже, резюмуємо, що саме наявність українського етнічного населення є для автора головною ознакою під час розгляду формування географічних обрисів майбутньої імперії. Винятком є Південна та Північна Америки через географічну роз'єднаність та віддаленість. Українцям поза євразійським континентом відводилася допоміжна роль у ході націоналістичної революції та формуванні майбутньої імперії. На думку Колодзінського, «Український нарід має три більші еміграції на землі, себто на Зеленому клині, Центральній Азії, або Сірому клині і на Американському континенті. Перші дві еміграції, не треба зачисляти до еміграції у властивому тому слова розумінню» [1, 140].

Як бачимо, для автора Зелений і Сірий Клин – це особливі території, які радше він вважав потенційною частиною майбутньої Української держави через їхню географічну наближеність (порівняно з Північною і Південною Америками).

Такий погляд Колодзінського на ці території, з огляду на попередні думки про майбутню «українську імперію», абсолютно не викликає подиву, а скоріше, у випадку автора, був прогнозованим. Автор підкреслював, що «Зелений Клин треба вважати за домінію української держави, а Сірий Клин за нерозлучні, азійські посілості Української держави. Підставу до такого ставлення справи диктує геополітика України, є місія на Сході Європи. Стратегічно-оборонне забезпечення границь на сході опертям їх на Алтайський і Джунгарські гори...» [1, 140].

Як бачимо, ідеї автора були доволі амбітними, навіть дещо «фантастичними». Однак він намагався логічно й з притаманною йому впевненістю довести реальність такого плану, зазначаючи: «Треба вічно мати на увазі, що українське населення в Азії знаходиться в теперішніх границях СРСР, а тим самим воно вже нині бере безпосередню участь в боротьбі проти Москви» [1, 140].

Це твердження, можемо припустити, впливало з аналізу подій 1919–1921 рр. Зокрема, певних спроб українського населення цих територій долучитися, як автономні одиниці, до українських державних проєктів на етнічних землях. Автор також звертав увагу на антибільшовицькі виступи українського населення на цих територіях [1, 140].

Очевидно, Михайло Колодзінський ідеалізував ці події, розуміючи їх як національний рух і порив, не надаючи належної оцінки економічному виміру цих подій, який очевидно багато в чому був саме основною причиною цих акцій [8].

Оцінюючи становище та роль українського населення на цих територіях, автор уже звично звертається до історичних прикладів та аналогій. Зокрема, він порівнює українське населення з бурами в Південній Африці, стверджуючи, що «як бури не можуть рахуватися населенням пришлим, так і українці таким населенням на Зеленому та Сірому клинах» [1, 140].

Як підсумок сказаного, автор «Доктрини» зауважив, що «українське населення в Зеленому і Сірому клині має вже нині бажання заволодіти сими азійськими землями політично, які воно підбило культурно і економічно. З тих

причин українська воєнна доктрина не вважає українське населення в Азії еміграцією, але авангардом українського імперіалізму в Азії» [1, 140].

Отож ці території, з погляду М. Колодзінського, остаточно сформувались як частини майбутньої «української імперії». Він також вважав, що під час повстання в «Азії» військові сили з етнічних українських територій повинні з боями прорватись саме до Зеленого та Сірого клинів, там об'єднатись з військовими, уже до того часу сформованими силами української громади, та спільно вести бойові дії проти радянських військ. У перемозі такого роду кампанії автор з притаманною йому ідеалізацією та авантюризмом не сумнівався [1, 141].

Головна ідея Колодзінського полягала в тому, що на цих територіях мав розгорнутися військовий рух, який у майбутньому переріс би у військове формування: «Наша військова політика мусить стреміти до цього, щоби вже нині мати на Далекому Сході самостійний укр. націоналістичний – військовий стяг з цим стягом були би зв'язані всі наші військові і політичні заміри на Далекому Сході. В такому стягу можна вишколити і зорганізувати військовий штаб на Далекому Сході згідно з Воєнною доктриною укр. націоналістів і політичними вимогами О.У.Н» [1, 183].

Михайло Колодзінський доволі детально аналізував політичну, географічну, та військову роль країн та регіонів центральної Азії. Він розглядав їх як частину території майбутньої української держави (імперії).

Саме з таких позицій він підходить до огляду і формування місця цього регіону у власній доктрині: «Якщо визначаємо східні границі України на Волзі і Каспію, то це не значить, що тут кінчиться наша східна границя. Це тільки природна границя України в Європі. Одначе ми мусимо перейти в центральну Азію з оглядів стратегічних, політичних і економічних. Геополітичне положення України є цього рода, що ми не можемо спокійно замкнути очі на це все, що робиться на схід від Волги і Каспію. В першій мірі нас мусить інтересувати це все, що робиться і буде робитися в Азії, бо наше географічне положення на грані двох світів примушує нас до цього. Особливо є для нас важним все, що робиться нині у московській частині Азії» [1, 161].

У тексті автор доволі детально розглядав кожен з етнічних регіонів майбутньої імперії. Спочатку звернув увагу на Туркменію, де зосередився на аналізі площі означеної території та кількості населення. Крім того, аналізує природні ресурси та склад населення, а також особливості проживання і політичні традиції, які вважав такими, що унеможливають створення окремої держави, а тому, на думку автора, цей регіон має стати частиною української імперії [1, 162].

Далі предметом розгляду для Колодзінського став Узбекистан. Як і у випадку з Таджикистаном, він доволі детально розглядає його географічні, природні та політичні особливості й доходить висновку, що цей етнос має стати частиною інших державних проектів. Щодо природних ресурсів, то в Узбекистані він особливо акцентував увагу на бавовні, яку вважав стратегічним ресурсом [1, 162–163].

Аналогічно до попередніх автор розглядав і територію Таджикистану, виокремлюючи насамперед географічне розташування: «Таджикистан має важливе міжнародне значіння, бо сюди через Памір веде шлях з Індії» [1, 163].

Найважливішою ж територією в центральній-азійському регіоні автор вважав Казахстан. Він зробив детальний опис цієї території та населення, зокрема способу життя та політичної культури. Він зауважував, що «половину всього населення в Казакстані становлять казахи, які є номадами...» [1, 163]. На його думку, жоден кочовий народ не здатен до державотворення. Казахи не були винятком. Неспроможність кочовиків до утворення власної держави давала підстави автору стверджувати про те, що «українське населення в Казакстані не можна уважати еміграцією, але автохтонним населенням. Ми в нашій боротьбі з Москвою мусимо стреміти зорганізувати в Казакстані боеву силу з українського населення, як рівно ж дати йому поміч з України і організувати тут українську владу» [1, 163].

Колодзінський вважав Казахстан не просто територією, заселеною українцями, що має стати «домінією» майбутньої української імперії, а й місцем боротьби з російським імперським проектом. Для нього втрата Москвою Казахстану стала б втратою важливої бази «московського імперіалізму»: «Крім нафти, є в Казакстані великі поклади вугілля, є в Казакстані багато доброї землі, яка надається під управу збіжжя, загалом, можна сказати, що Казакстан є виїмково багатою країною і що ві має перед собою славу будучину. Ми мусимо зробити все, що зможемо, щоби Казакстан не зістав при Москві. Москва по втраті України звернула би свою експанзію на центральну Азію, і за кількадесят років в Казакстані повстала би для нас величезна загроза» [1, 164].

Українці, які проживають у Казахстані, вже звично для автора позбавляються права спостерігачів у подіях майбутньої «революції». Він зазначав, що «кожен українець, поселений в Казахстані, це один жовнір більше, це одна нитка більше, яка буде пришивати Казахстан з Україною» [1, 165].

Попри таку високу оцінку українського населення, що проживає в Казахстані, автор зауважував: «Коли ми виграємо війну в Європі, то негайно треба вислати експедицію в Казакстан, щоби злучитися з далекосхідною армією і надати провід всім народам центральної Азії, які будуть битися з Московою. Не треба одначе переоцінювати боеву силу казахів, узбеків, кіркізів і туркменів, а навіть українського населення в Казакстані. Всі вони не зможуть вигнати Москву з центральної Азії. Вони можуть тільки допомогти українській армії розбити московську увільнити Центральну Азію може тільки велика і добре організована українська армія» [1, 164].

Тобто для Колодзінського залишалася лише одна стратегія дії – агресивний імперіалізм, а українська армія мала бути вістря цього імперіалізму. Також маємо зрозуміти, що через географічне розташування Казахстану, Сірого та Зеленого Клину українські революційні війська зможуть дістатися туди найпізніше: «Похід в Казакстан молодій українській армії буде, власне, нашою епопеєю, якою мусить закінчитись наша війна» [1, 165].

Підсумовуючи роль та місце центральної Азії, автор зауважував на такій тезі: «І жадний нарід підбитий Москвою не визволиться без України» [1, 165]. Він відкидав будь-яку можливість вдалого самостійницького руху народів центральної Азії та успіху їхньої боротьби проти «московського імперіалізму», пропонуючи їм натомість альтернативу «справедливої української імперії».

Детально розглянувши всіх потенційних ворогів та їхні плани, Колодзінський окреслив коло імовірних союзників та вдався до їх опису. На його думку, «укр. націоналісти розуміють під союзниками тільки держави, які є ворожо наставлені до наших історичних ворогів або заховуються нейтрально» [1, 194].

Вважаючи «апогеєм» створення української імперії військові дії в Азії, Колодзінський виокремлював серед військово-політичних гравців цього регіону Японію. Автор сформулював такі основні політичні тези українського руху: «Військова політика на Далекому Сході повинна йти в тому напрямі, щоби переконати Японію про вагу збройного виступу О.У.Н. під час війни Москви з Японією. Японія повинна поставити в свою політичну програму, щоби була оборона укр. держави, яка би притягала до себе схід Європи і Центральну Азію, а тим самим відвертала увагу других держав від цього, що Японія буде робити в поріччі Азії. Японію треба конечно зацікавити нашою військовою спроможністю, а не пропагандою про українську культуру, пресу, школи і т. д.» [1, 181].

Слід зазначити, що автор «Доктрини» доволі обережно й поважно ставився до Японії та її звичаїв. На його думку, «треба задавати собі справу, що японці є лицарський нарід і перед ними не можна так ставити справу, щоби не дай Боже якийсь укр. націоналіст не дістав по плеча за чужу справу» [1, 185].

Автор допускав імовірність того, що Японія є доволі обачною в оцінці майбутнього Української держави: «Самостійність Зеленого Клина не є страшна для Японії, бо вона буде мати можливість відібрати цю самостійність, якщо би Зелений Клин виявляв якісь ворожі заміри супроти Японії. Треба собі задавати ясну справу, що самостійність Зеленого Клину буде більше залежати від доброї волі Японії, як від сили української держави» [1, 187].

Як не дивно, але автор чи не вперше готовий визнати силу іншої держави більшою, аніж силу українського революційного руху. Крім того, він писав: «Найсильніше мілітарна Україна не зможе силою оборонити самостійности Зеленого Клину проти Японії» [1, 187].

Попри висловлений пієтет стосовно Японії, Колодзінський зауважував, що «японцям не треба мати озброєну державу за своїми плечима, коли вони будуть досягати своїми арміями Казахстану» [1, 189].

Налагодження зв'язків з Японією автор покладав на політичні кола ОУН: «Це справа політики, щоби з Японією наладити співпрацю і створити реальні можливості для боротьби з Москвою в Азії» [1, 186].

Коли ж всі політичні питання будуть врегульовані, тоді, на думку автора, необхідно розпочати спільні військові дії, у яких Японія відіграватиме головну,

а українські революційні сили, координуючи свої дії з японцями, допоміжну роль. Про це він, зокрема, зазначав: «Що в справах політичних підпорядковуватися буде українська армія японським міністерствам, а в операційно-стратегічних є начальною командою японської армії на воєнному терені» [1, 189].

Автор окреслював також організаційні моделі взаємин між японською армією та військовими формуваннями українського національного руху. Щодо цього він писав: «Для узгіднення праці обі команди висилають лучбових старшин, на таких засадах зорганізована армія може подобатись японцям» [1, 185].

Колодзінський у «Доктрині» також дав відповідь на питання, хто з українських націоналістів має займатися цією справою: «О.У.Н. має багато революціонерів, які на еміграції деморалізуються без відповідної роботи і не діють в чужому оточенні. Беззаперечно, що такі люди повинні почуватися добре на Азійському терені. Від вибору людей, які будуть вести роботу на Далекому Сході, буде залежати сила О.У.Н. і вислід націоналістичної роботи на тих землях» [1, 185].

Ще одним важливим геополітичним гравцем, якого, зважаючи на його міжнародне значення, відкидати не можна, на думку Михайла Колодзінського, була Велика Британія. Розповідаючи про цю країну, він аналізував спочатку загальні позитивні моменти, які об'єднували інтереси ОУН та геополітичні погляди Великої Британії. Процитуємо, наприклад, таке: «Укр. питання не є чуже Англії, особливо від того часу, коли під час російської революції була повсталася укр. держава над Дніпром. Це заінтересовання зросло нині, хоч би з цих причин, які наводить один націоналіст: “себто Англії ходить про це, щоби розбити московсько-большевицький конгломерат з його отруєними ідеями і кличами і привіезти до порядку Схід Європи”. Можна згодитися з цим твердженням, хоч воно і не є найголовнішим для нинішньої Англії» [1, 194].

Висвітлюючи геополітичний погляд Британії на Радянський Союз та території Азії зокрема, автор вдається до прикладу недавнього повоєнного досвіду. Він акцентує увагу на ставленні Британії до українського політичного незалежного проекту тих часів, зазначаючи, що «поведення Антанти, зглядно Англії і Франції по Світовій війні, не свідчить про добрі заміри Англії супроти укр. визвольних змагань. Франція зарезервувала собі сферу впливів від Румунії до Дону, а Англія від Дону до Перської і турецької границі, щоби мати контроль над шляхами московської експансії в напрямі Перського заливу» [1, 194].

Розвиваючи думку далі, автор наголошував і на питанні морських кордонів. Він писав: «Англіїці ставились тоді ворожо до укр. держави, хоч на Чорному морю крім історичного імені не мали аж такої сили, яка могла би була стратувати укр. армію... То ампутування України від Чорного моря і Кубані дає нам можливість пізнати англійські апетити у відношенні до України» [1, 195].

Автор «Воєнної доктрини» намагався проаналізувати логіку остраху та обережності Великої Британії в «українському питанні», наголошуючи, що «...англійці можуть побоюватися, що молода українська держава, яка повстане

по таких жертвах, може бути небезпечною для Індії. І безперечно, що їх мусить зостановляти думка, чи політика укр. держави до центральної Азії піде такими шляхами, що Москви, себто чи Україна не схоче здобути Індії і в той спосіб вийти на шлях морських вод» [1, 195].

Однак відповідь ОУН, на думку Колодзінського, мала бути жорсткою й опиратися на ідею українського імперіалізму та місії, що він її несе [1, 196]. Він зазначав, що «укр. націоналізм піде шляхом, який йому призначила історія» [1, 195].

Автор, очевидно, є прихильником так званих «жорстких компромісів», хоча в цій ситуації вони є непривабливими. Він пропонує ввести доволі «жорсткі правила» в політичній співпраці між ОУН та урядом Великої Британії. На його думку, такі правила мають базуватися «на взиваннях до британського характеру» [1, 196].

Автор наголошував на тому, що англійцям слід чітко означити цілі ОУН, які вони мають прийняти в ультимативній формі. Про це свідчить, зокрема, такий уривок: «Якщо укр. націоналізм є імперіалістичний, то він мусить ним бути, якщо ми хочемо здобути українську державу і дати її спроможність в розвитку. Англійці мусять знати, що український нарід має виконати місію в історії людства з огляду на свої духовні і фізичні прикмети, свою чисельність і географічне положення» [1, 196].

Підсумовуючи можливу співпрацю з Великою Британією, Колодзінський зазначав: «Зрештою, для Англії буде краще мати над Чорним і Каспійським морем сильну і рухливу імперіалістичну державу як політичну систему, за яку треба все тремтіти, чи вона нападе і не наробить клопотів» [1, 196].

Отже, М. Колодзінський у праці «Воєнна доктрина» визначив роль української еміграції в націоналістичній революції, запропонував проект української військової експансії до Центральної Азії та перетворення Казахстану в український домініон. Розглянув перспективи українського «прометеїзму» і месіанізму та питання можливих союзників ОУН у війні за незалежність і за українську імперію. Усі ці рефлексії автора «Доктрини» є важливим джерелом для вивчення імперіалістичних ідей українського праворадикального руху. Застосувавши методологічний інструментарій до дослідження проблем імперій та імперіалізмів, можемо дійти висновку, що політичний конструкт «Українська імперія» Михайла Колодзінського за змістом і формою цілковито відповідає поняттям «імперії» та «імперіалізму», попри бездержавний характер тогочасного українського політичного руху.

Сьогодні ідеї автора можна вважати абсолютно фантастичними, однак у тогочасних умовах їх сповідував не лише він один. Очевидно, була ціла плеяда так званого «молодого» крила ОУН, яке хоча б частково поділяло його погляди [5, 253]. Актуальність цих ідей та їхній вплив на діяльність ОУН дотепер залишаються малодослідженими й потребують подальших фахових студіювань.

Висловлюємо щирю вдячність старшому науковому співробітникові Інституту української археографії та джерелознавства НАН України Юрію Черченку за допомогу в користуванні фондами Архіву ОУН у Києві.

Джерела та література:

1. Архів ОУН у Києві. – Ф. 1 (Провід ОУН). – Оп. 2. – Спр. 466. – Арк. 1–196.
2. Зайцев О. Воєнна доктрина Михайла Колодзінського / Олександр Зайцев // *Україна модерна*. – 2014. – № 20. – С. 245–256.
3. Зайцев О. Український інтегральний націоналізм 1920–1930-х років: Нариси інтелектуальної історії / Олександр Зайцев. – Київ: Критика, 2013. – 483 с.
4. Колодзінський М. Українська воєнна доктрина / Михайло Колодзінський. – Торонто, 1957. – 62 с.
5. Колодзінський М. Націоналістичне повстання (публікація та коментарі Олександра Зайцева) / Михайло Колодзінський // *Україна модерна*. – 2014. – № 20. – С. 257–295.
6. Мотиль О. Підсумки імперій: занепад, розпад і відродження / Олександр Мотиль. – Київ: Критика, 2009. – 198 с.
7. Сміт Ентоні Д. Культурні основи націй. Ієрархія, заповіт і республіка / Ентоні Д. Сміт. – К.: Темпора, 2009. – 387 с.
8. Ясь О.В. Сірий Клин, Сіра Україна [Електронний ресурс] // *Енциклопедія історії України* / Інститут історії України НАН України. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Siryj_klyn. – Назва з екрана.
9. Элиаде М. Аспекты мифа / М. Элиаде. – М.: Академический Проект, 2001. – 240 с.
10. Bruce Parrot *Analyzing the Transformation of the Soviet Union in Comparative Perspective* (in Karen Dawisha and Bruce Parrot, eds., *The End of Empire? The Transformation of the USSR in Comparative Perspective*) // Armonk, N.Y.: Sharpe. – 1997. – P. 75–88.
11. Hroch M. *Social Precondition of National Revival in Europe. A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among the Smaller European Nations* / M. Hroch. – Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1985. – p.213.
12. Wesson Robert G. *The Imperial Order* / Robert G. Wesson // Berkeley: University of California Press, 1967. – P. 36–43.

© *Владимир КРЫМИНСКИЙ*

УКРАИНСКИЙ ИМПЕРИАЛИЗМ В «ВОЕННОЙ ДОКТРИНЕ» МИХАИЛА КОЛОДЗИНСКОГО

Рассмотрен «украинский имперский проект», предложенный военно-политическим теоретиком ОУН Михаилом Колодзинским в работе «Военная доктрина». С помощью методического инструментария истолкована природа такого интеллектуального конструкта, как «империя и империализм» в «Доктрине», его соответствие тем особенностям, которые исследователи вкладывают в эти понятия. Проведен анализ истоков такой идейной модели в украинских национальных политических движениях, который раскрывает широкую картину развития тогдашней политической и общественной мысли. В украинских кругах националистов в межвоенный период особенно остро обсуждали возможные политические проекты и устройство будущего Украинского государства. Кроме идей национальной соборной государственной модели, были известны и другие проекты, которые не следует отвергать, несмотря на их маргинальность, поскольку даже такие, казалось бы, «фантастические» идеи, как проект «Украинской империи», имели свой круг последователей, что заставляло ведущих апологетов независимости все-таки реагировать на их наличие.

Ключевые слова: Организация украинских националистов (ОУН), идеология, М. Колодзинский, «Военная доктрина», империя, империализм, национализм.

© *Volodymyr KRYMINSKYI*

THE UKRAINIAN IMPERIALISM IN «MILITARY DOCTRINE» OF MYKHAILO KOLODZINSKYI

The article deals with «The Ukrainian Imperial Project» proposed by the military and political theorist of the OUN Mykhailo Kolodzynskyi in the research work «The Military Doctrine». The author studies the nature of scientific concept «Empire and Imperialism» in the «Doctrine» with the help of methodical bases, its conformity to the features that researchers study about these concepts. The analysis of the origins of such ideological model in the Ukrainian national political movements is carried out, which reveals a broad picture of the development of contemporary political and social thought. In the Ukrainian nationalist circles, during the interwar period, the possible political projects and the arrangement of the future Ukrainian state were critically discussed. Except the ideas of the national independent state, there were other well-known projects that should

not be forgotten despite its marginal nature. Even these seemingly «fantastic» ideas, as the «Ukrainian Empire» project, had their circle of followers. It made the prominent figures of independence to respond more readily.

Keywords: *Organization of Ukrainian Nationalists (OUN), ideology, M. Kolodzinskyi, «Military Doctrine», empire, imperialism, nationalism.*